

УДК 34:94(477)

Дмитро ТКАЧ

ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”,
кафедри міжнародних відносин та журналістики,
доктор політичних наук, професор
вул. Табірна, 30–32, м. Київ, Україна, 03113, 0502200934
ditkach2017@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6947-2036

НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕПАТРІАЦІЇ В УКРАЇНІ

<http://doi.org/10.23939/law2025.46.352>

© Ткач Д., 2025

Стаття присвячена комплексному аналізу національних правових основ репатріації в Україні. Розглянуто сутність поняття “репатріація” у контексті міжнародного та національного законодавства, досліджено нормативно-правову базу, що регулює процеси повернення громадян України на батьківщину. Проаналізовано основні законодавчі акти, що стосуються правового статусу репатріантів, зокрема Конституцію України, Закон України “Про закордонних українців”, Закон України “Про імміграцію” та інші нормативно-правові документи. Особливу увагу присвячено проблемам реалізації права на репатріацію в умовах військового конфлікту та вимушеного переміщення значної частини населення за кордон.

У дослідженні визначено правові механізми сприяння поверненню та реінтеграції громадян України, що перебувають за кордоном, включно із системою державних гарантій, соціального забезпечення та працевлаштування репатріантів. Проаналізовано специфіку застосування правових норм щодо репатріації різних категорій осіб: депортованих за національною ознакою, трудових мігрантів, біженців від військових дій. Висвітлено питання взаємодії національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами у сфері репатріації та захисту прав репатріантів.

На основі аналізу нормативно-правової бази та практики її застосування виявлено прогалини в законодавчому регулюванні процесів репатріації та запропоновано шляхи вдосконалення правового механізму репатріації в Україні. Обґрунтовано потребу розробки та прийняття спеціального закону, що комплексно регулюватиме питання репатріації громадян України, з урахуванням сучасних викликів, зумовлених масовою міграцією внаслідок військового конфлікту. Сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення правового забезпечення процесів репатріації та посилення захисту прав репатріантів у контексті нової міграційної політики України.

Ключові слова: репатріація, національне законодавство, правовий статус репатріантів, міграційна політика, права мігрантів, вимушена міграція, повернення громадян.

Постановка проблеми. Репатріація громадян України, які перебувають за кордоном через військові дії або інші причини, є складним і актуальним питанням для сучасної України. У зв’язку з повномасштабним вторгненням Росії кількість українців, які вимушено покинули країну, значно зросла. Однак національна правова база України щодо репатріації потребує вдосконалення та чіткої регуляції.

Недостатня законодавча база України щодо репатріації не завжди чітко визначає процедури повернення громадян, особливо тих, хто перебуває в країнах, де немає офіційних дипломатичних представництв України. Брак єдиного механізму репатріації та реінтеграції депортованих осіб ускладнює процес повернення громадян до України. Україна повинна дотримуватися міжнародних стандартів щодо репатріації, але національне законодавство не завжди відповідає цим вимогам. Репатріанти часто потребують соціальної підтримки та допомоги у процесі реінтеграції в суспільство, але відповідні програми можуть бути недостатньо розвинені.

Аналіз дослідження проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблематика правового регулювання репатріації в Україні досліджувалась недостатньо комплексно. Окремі аспекти цього питання вивчали М. Товт, О. Малиновська, С. Чехович, Ю. Римаренко, В. Колпаков та інші вчені, однак їхні дослідження здебільшого стосувались або загальних питань міграційної політики, або специфічних випадків репатріації окремих етнічних груп (кримських татар, депортованих народів).

Фундаментальні дослідження О. Малиновської заклали теоретичне підґрунтя для розуміння міграційних процесів у пострадянській Україні, але правові механізми репатріації розглядалися побіжно в контексті ширшої міграційної проблематики. Праці М. Товта та С. Чеховича зосереджувались переважно на аналізі законодавства про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, приділяючи обмежену увагу механізмам повернення українських громадян на батьківщину. Тож аналіз дослідження проблеми свідчить про наявність істотних прогалин у науковому осмисленні національних правових основ репатріації в Україні. Немає комплексних досліджень, які б охоплювали правові, соціальні, економічні та культурні аспекти репатріації в умовах сучасних викликів. Фрагментарність наукових розвідок та недостатня розробленість теоретико-методологічних підходів до вивчення правових механізмів репатріації зумовлюють потребу подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути національні правові основи репатріації в Україні, визначити ключові проблеми та пропонувати можливі рішення для вдосконалення законодавства та процедур репатріації громадян України.

Виклад основного матеріалу. Репатріація в правовому полі України визначається як повернення громадян, які опинилися за межами країни з різних причин, до їхньої батьківщини. Це поняття охоплює не лише фізичне повернення осіб, але й відновлення їхніх прав, зокрема громадянських. В Україні репатріація регулюється низкою законодавчих актів, які визначають процедури та умови повернення громадян, а також механізми їхньої реінтеграції в суспільство.

Згідно з українським законодавством, репатріація може стосуватися як військовополонених, так і цивільних осіб. Важливими аспектами є забезпечення прав та свобод репатріантів, а також їхня соціальна підтримка після повернення. Законодавство України також передбачає співпрацю з міжнародними організаціями для забезпечення безпечного та гуманного процесу репатріації.

Зокрема, стаття 19 Закону України про протидію торгівлі людьми зазначає, що іноземці або особи без громадянства можуть бути репатрійовані після проходження курсу реабілітації. Крім того, центральний орган виконавчої влади має забезпечити підтвердження громадянства таких осіб у країні їхнього походження.

Отже, репатріація в Україні є складним процесом, що потребує чіткої правової регламентації та ефективної реалізації на практиці для забезпечення прав людини та підтримки тих, хто повертається на батьківщину.

Співвідношення поняття “репатріація” з іншими суміжними категоріями, такими як рееміграція, повернення та реадмісія, можна пояснити так: репатріація означає повернення на батьківщину військовополонених, переміщених осіб та біженців, які опинилися за межами країни через військові дії або інші причини; часто використовується у військових або гуманітарних контекстах, де особи повертаються до своєї країни після перебування в полоні чи вигнання.

Реєміграція – це процес повернення назад у країну населення, яке раніше емігрувало з різних причин в інші країни. Реєміграція стосується добровільного повернення осіб до країни їхнього походження після певного періоду життя за кордоном.

Повернення – це загальне поняття, яке охоплює будь-яке повернення осіб до країни їхнього походження або проживання. Може стосуватися як репатріації, так і реєміграції, залежно від контексту та причин повернення.

Рeadмісія – це процедура повернення осіб до країни їхнього походження або країни, де вони перебували раніше, часто у рамках міжнародних угод про реадмісію. Використовується для регулювання повернення осіб, які незаконно перетнули кордон або перебувають у країні без відповідних документів.

Обидва поняття – репатріація та реєміграція – стосуються повернення осіб до країни походження, але репатріація часто відбувається внаслідок військових дій або примусових обставин, тоді як реєміграція є добровільним процесом. Повернення є загальним поняттям, яке охоплює як репатріацію, так і реєміграцію. Рeadмісія застосовується у рамках міжнародних угод для повернення осіб, які перебувають у країні незаконно.

Ці категорії взаємопов'язані, але кожна має свій особливий контекст та причини застосування.

Методологія дослідження правових основ репатріації охоплює використання різних підходів і методів для вивчення цього складного процесу. Основними методологічними підходами є порівняльно-правовий, соціологічний, конкретно-історичний та доктринально-правовий методи.

Порівняльно-правовий метод дозволяє порівнювати правові системи різних країн щодо репатріації, аналізуючи їхні сильні та слабкі сторони. Цей підхід допомагає визначити найефективніші стандарти та норми регулювання репатріації. Соціологічний метод використовується для дослідження соціальних аспектів репатріації, зокрема аналізу статистичних даних та проведення соціологічних опитувань серед репатріантів. Конкретно-історичний метод допомагає вивчити історичний контекст репатріації в Україні та простежити динаміку розвитку відповідних законодавчих актів. Доктринально-правовий метод застосовується для систематичного аналізу законодавства та правових принципів, що регулюють процес репатріації.

Для проведення дослідження використовують різні методи, такі як огляд літератури, збір даних, аналіз даних та контекстуальна інтерпретація. Огляд літератури містить аналіз наукової літератури щодо репатріації для визначення ключових проблем та тенденцій у цій сфері. Збір даних здійснюється для отримання інформації про практику репатріації в Україні та інших країнах. Аналіз даних дає змогу інтерпретувати зібрані дані та робити висновки щодо ефективності чинних правових основ репатріації. Контекстуальна інтерпретація застосовується для розуміння правових актів у контексті історичних та соціальних умов, в яких вони були прийняті.

Принципи наукового пізнання, такі як об'єктивність, системність та історизм, повинні бути дотримані під час дослідження. Дослідження має проводитися без упереджень та суб'єктивних оцінок. Вивчення репатріації повинно охоплювати всі її аспекти, зокрема законодавчі, соціальні та економічні. Розуміння історичного контексту репатріації є важливим для розробки ефективних рішень.

Методологія дослідження правових основ репатріації повинна бути комплексною та багато-методовою, щоб забезпечити глибоке розуміння цього складного процесу та розробку ефективних рішень для його вдосконалення.

Конституція України надає певні гарантії прав і свобод, які можуть бути застосовані до репатріантів, що повертаються в країну. Ці права забезпечують юридичну основу для захисту інтересів осіб, які постраждали внаслідок військових дій або інших обставин [1].

Розглянемо конкретні статті Конституції, які гарантують права репатріантів.

Стаття 33. “Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбав-

лений права в будь-який час повернутися в Україну”. Ця Стаття закріплює важливі права, що стосуються свободи пересування та повернення громадян до країни. Це має особливе значення для репатріантів, які повертаються в Україну після тривалого перебування за кордоном. Розглянемо основні аспекти цієї статті. Свобода пересування. Стаття гарантує кожному, хто законно перебуває на території України, право вільно пересуватися країною та обирати місце проживання. Це означає, що репатріанти можуть вільно переміщатися між містами та селами без обмежень. Репатріант, який повернувся з-за кордону, може безперешкодно переїжджати до різних регіонів України для пошуку роботи або житла. Наприклад, він може вирішити жити у Львові, а працювати в Києві, що є цілком законним і можливим. Громадянин України не може бути позбавлений права повернутися в країну в будь-який час. Це забезпечує захист прав репатріантів, які можуть стикатися з різними обставинами під час свого перебування за кордоном. Якщо репатріант опинився за кордоном через військовий конфлікт або інші обставини, він має право повернутися додому без страху бути відмовленим у вході на територію України. Це важливо для тих, хто хоче відновити свої зв'язки з родиною та громадою. Стаття також зазначає, що свобода пересування та право залишати територію України можуть бути обмежені лише законом. Це означає, що будь-які обмеження повинні мати законодавче підґрунтя і не можуть бути застосовані довільно. У разі надзвичайних ситуацій (наприклад, пандемії) держава може запроваджувати тимчасові обмеження на пересування або виїзд з країни. Однак такі обмеження повинні бути чітко прописані в законодавстві і не можуть порушувати основні права громадян.

Стаття 33 Конституції України є важливим правовим механізмом для захисту прав репатріантів та забезпечення їхньої можливості адаптуватися до життя в Україні після повернення. Гарантії свободи пересування і права на повернення створюють основу для того, щоб люди могли відновити свої зв'язки з батьківщиною та інтегруватися в суспільство без страху перед дискримінацією чи перешкодами. Цей аспект є особливо важливим у контексті соціальної стабільності та підтримки людей, які пережили складні життєві обставини.

Стаття 24: Рівність перед законом. “Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом”. Ця стаття гарантує, що всі громадяни України, включно з репатріантами, мають однакові права і свободи без будь-яких дискримінацій. Це означає, що репатріанти не можуть бути позбавлені своїх прав лише через їхній статус або минулі обставини.

Стаття 25: Право на громадянство. “Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство”. Ця стаття забезпечує право репатріантів на отримання українського громадянства після повернення в країну. Вона також гарантує, що жоден громадянин не може бути вигнаний за межі України або виданий іншим державам. Це важливо для репатріантів, які прагнуть відновити свої зв'язки з батьківщиною.

Стаття 26: Право на свободу пересування. “Кожен має право на свободу пересування, вибір місця проживання”. Ця стаття гарантує право репатріантів вільно пересуватися територією України та обирати місце проживання. Це особливо важливо для тих, хто повертається з-за кордону і має намір знайти нове місце для життя.

Стаття 32: Право на недоторканність особи. “Кожен має право на особисту недоторканність”. Ця стаття захищає репатріантів від незаконного затримання або арешту. Вона забезпечує їхню безпеку та захист від неправомірних дій з боку державних органів.

Стаття 43: Право на працю. “Кожен має право на працю”. Репатріанти мають право на працю в Україні без дискримінації. Це означає, що вони можуть шукати роботу та отримувати рівні умови праці з іншими громадянами.

Стаття 46: Соціальний захист. “Громадяни мають право на соціальний захист у старості, у разі втрати працездатності та у інших випадках, передбачених законом”. Ця стаття гарантує репатріантам доступ до соціального захисту та підтримки з боку держави. Це може становити допомогу по безробіттю, пенсію та інші види соціальних виплат.

Конституція України забезпечує низку прав і свобод, які є важливими для репатріантів під час їхнього повернення до країни. Гарантії рівності перед законом, права на громадянство, свободу

пересування, особисту недоторканність, право на працю та соціальний захист створюють правову основу для підтримки репатріантів у процесі адаптації та інтеграції в українське суспільство. Ці права є критично важливими для забезпечення гідності та безпеки осіб, які повертаються додому після пережитих труднощів.

Закон України “Про правовий статус осіб, які постраждали внаслідок військових дій” (далі – Закон) був прийнятий 22 березня 2022 року та визначає права та обов’язки осіб, які повертаються в Україну після перебування за кордоном у зв’язку з конфліктом. Цей закон має на меті забезпечення соціального захисту, реінтеграції та підтримки репатріантів у процесі адаптації до нових умов життя. Розглянемо детально основні положення цього закону та їх значення для репатріантів.

Згідно з Законом, репатріанти, які повертаються в Україну після перебування за кордоном через військові дії, отримують статус осіб, які постраждали внаслідок війни. Це надає їм певні права та пільги.

Особи, які були вимушені залишити Україну через бойові дії і повернулися додому, можуть отримати офіційний статус, що підтверджує їхній статус постраждалих. Закон гарантує репатріантам право на соціальний захист, що містить:

- Фінансову допомогу: репатріанти можуть отримувати різні види соціальних виплат, такі як допомога по безробіттю або соціальна допомога для сімей з дітьми.
- Медичне обслуговування: особи з цим статусом мають право на безкоштовне медичне обслуговування протягом певного часу після повернення. Репатріант може звернутися до місцевого управління соціального захисту для отримання фінансової допомоги на період адаптації або медичних послуг.

Права на житло. Закон передбачає право репатріантів на забезпечення житлом. Це може охоплювати:

- Тимчасове житло: репатріанти можуть отримати доступ до тимчасового житла на період адаптації.
- Соціальне житло: особи зі статусом можуть мати пріоритет в отриманні соціального житла. Репатріант, який не має власного житла після повернення, може звернутися до органів місцевого самоврядування для отримання тимчасового житла.

Права на працевлаштування. Закон гарантує репатріантам право на працевлаштування та професійне навчання:

- Доступ до програм навчання: репатріанти можуть брати участь у програмах перепідготовки та підвищення кваліфікації.
- Підтримка у пошуку роботи: органи зайнятості повинні забезпечити репатріантам доступ до інформації про вакансії та можливості працевлаштування. Репатріант може звернутися до центру зайнятості для отримання консультацій щодо доступних вакансій і програм навчання.

Психологічна підтримка. Закон також передбачає право на психологічну підтримку для осіб, які постраждали внаслідок війни:

- Консультації психологів: репатріанти можуть отримувати безкоштовні консультації від психологів і соціальних працівників.
- Групи підтримки: організації можуть створювати групи підтримки для обміну досвідом і емоційної підтримки. Репатріант може звернутися до неурядових організацій, які пропонують психологічну допомогу та групи підтримки.

Інформаційна підтримка. Закон передбачає створення інформаційних центрів для репатріантів:

- Доступ до інформації про права: центри повинні надавати інформацію про права та можливості репатріантів.
- Консультації з юридичних питань: репатріанти можуть отримувати консультації щодо оформлення документів і правових аспектів адаптації. Репатріант може відвідати інфор-

маційний центр у своєму місті для отримання консультацій щодо соціальних виплат і медичних послуг [2].

Закон України “Про правовий статус осіб, які постраждали внаслідок військових дій” забезпечує важливу правову основу для підтримки репатріантів під час їхньої адаптації після повернення в Україну. Він гарантує їм права на соціальний захист, медичне обслуговування, житло, працевлаштування та психологічну підтримку. Важливо продовжувати реалізацію цих норм закону та забезпечити доступ до ресурсів, які допоможуть репатріантам успішно інтегруватися в українське суспільство.

Закон України “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” визначає правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, та встановлює порядок їх в’їзду в Україну та виїзду з України. Основні положення закону:

Визначення термінів: закон надає визначення ключових термінів, таких як “іноземець”, “особа без громадянства”, “віза”, “возз’єднання сім’ї” тощо.

Права та обов’язки: іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають ті самі права і свободи, а також ті самі обов’язки, що й громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Підстави для перебування: Закон визначає підстави для тимчасового та постійного проживання іноземців та осіб без громадянства в Україні, зокрема працевлаштування, навчання, возз’єднання сім’ї тощо.

В’їзд та виїзд: встановлюються правила в’їзду в Україну та виїзду з неї, включаючи вимоги до документів, підстави для відмови у в’їзді та порядок оформлення віз.

Відповідальність: закон передбачає відповідальність іноземців та осіб без громадянства за порушення законодавства України, включно з можливістю примусового повернення або видворення [3]. Цей закон є ключовим нормативно-правовим актом, що регулює правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року – це документ, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р, який визначає основні напрями та завдання державної політики у сфері міграції до 2025 року.

Основні цілі Стратегії:

- Забезпечення національної безпеки та консолідації української нації шляхом ефективного управління міграційними процесами.
- Сприяння соціально-економічному розвитку країни через використання позитивного потенціалу міграції та мінімізацію її негативних наслідків.
- Уповільнення темпів депопуляції та стабілізація демографічної ситуації шляхом стимулювання повернення українських мігрантів та залучення іноземних фахівців.
- Забезпечення потреб економіки в робочій силі через регулювання трудової міграції та інтеграцію мігрантів у ринок праці.
- Відповідність міжнародним стандартам та зобов’язанням України у сфері міграції, зокрема в контексті євроінтеграційних процесів.

Ключові напрями реалізації Стратегії:

1. Удосконалення законодавчої бази у сфері міграції для забезпечення ефективного регулювання міграційних процесів.
2. Розвиток інституційної спроможності органів державної влади, відповідальних за реалізацію міграційної політики.
3. Забезпечення ефективного контролю за міграційними процесами та протидія нелегальній міграції.
4. Сприяння інтеграції мігрантів в українське суспільство та забезпечення їхніх прав і свобод.

5. Розвиток міжнародного співробітництва у сфері міграції та виконання міжнародних зобов'язань України.

Стратегія передбачає розробку та реалізацію планів заходів на відповідні періоди. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2024 року № 837-р затверджено план заходів на 2024 і 2025 роки щодо реалізації Стратегії [4].

Реалізація Стратегії спрямована на створення умов для ефективного управління міграційними процесами, забезпечення прав та інтересів мігрантів, а також сприяння соціально-економічному розвитку України.

Отже, процес репатріації регулюється комплексом міжнародних та національних правових актів, спрямованих на забезпечення прав осіб, які повертаються на батьківщину.

Постанови Кабінету Міністрів України щодо репатріації охоплюють кілька важливих документів, які регулюють процес повернення громадян України та інших осіб на територію країни. Однією з таких постанов є рішення від 5 квітня 2022 року № 413, яке затверджує порядок тримання військовополонених, зокрема організацію їхнього повернення та репатріації. Міністерству закордонних справ доручено організувати зовнішні зв'язки з іноземними державами та міжнародними організаціями щодо повернення військовополонених. Міністерству інфраструктури належить забезпечувати координацію заходів з перевезення військовополонених та надання їм поштового зв'язку [5].

Іншою важливою постановою є рішення від 27 березня 2022 року № 385, яке стосується тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають у закладах різних типів під час воєнного стану. Документ визначає порядок евакуації та заходи для забезпечення розміщення та догляду за евакуйованими особами [6].

Постанова від 10 травня 2022 року № 580 уточнює порядок евакуації дітей та осіб, тимчасово переміщених з територій України, де ведуться бойові дії. Документ передбачає формування списків дітей, які могли бути депортовані до Росії, та їх верифікацію за участі міжнародних організацій.

Крім того, постанова від 17 червня 2022 року № 698 регулює питання вилучення, передачі та репатріації тіл осіб, загиблих у зв'язку із збройною агресією проти України. Учасниками процесу передання та репатріації тіл виступають Міністерство закордонних справ, Міністерство внутрішніх справ та інші державні органи [7].

Ці постанови демонструють зусилля уряду України щодо організації та регулювання процесів репатріації під час військових дій та гуманітарних криз. Вони спрямовані на забезпечення повернення громадян України та надання їм потрібної підтримки після повернення на батьківщину.

Система державних органів, що забезпечують реалізацію політики репатріації в Україні, охоплює кілька ключових інституцій та органів влади. Основними учасниками цього процесу є різні міністерства та державні агентства, які працюють в тісній взаємодії для забезпечення ефективної реалізації політики репатріації та підтримки тих, хто повертається в Україну.

Міжвідомча комісія з питань репатріації має бути утворена для розробки єдиної цілісної стратегії з репатріації громадян України. Її діяльність спрямована на координацію зусиль різних державних органів щодо повернення та реінтеграції репатріантів. Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій України відіграє центральну роль у реалізації стратегії з репатріації громадян України. Воно працює над питаннями повернення осіб з тимчасово окупованих територій та їхньої подальшої реінтеграції в суспільство.

Міністерство закордонних справ України займається зовнішніми зв'язками з іноземними державами та міжнародними організаціями щодо повернення військовополонених та інших осіб, які перебувають за кордоном. Міністерство внутрішніх справ України бере участь у процесі передачі та репатріації тіл осіб, загиблих у зв'язку із збройною агресією проти України. Офіс Генерального прокурора України також бере участь у процесі репатріації, зокрема щодо питань ідентифікації та передання тіл загиблих осіб.

Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України працює над відбудовою пошкодженого житла та створенням тимчасових мобільних містечок для репатріантів. Державна служба зайнятості України відповідає за створення умов для працевлаштування репатріантів, зокрема шляхом укладання трудових угод з погодинною оплатою праці. Міністерство освіти і науки України організовує курси перепрофілювання та підвищення кваліфікації для репатріантів, щоб вони могли швидше реалізувати своє право на працю.

Міністерство цифрової трансформації України працює над створенням онлайн-форм для реєстрації репатріантів та інших цифрових інструментів для підтримки процесу репатріації. Ця система державних органів працює в тісній взаємодії для забезпечення ефективної реалізації політики репатріації та підтримки тих, хто повертається в Україну [8].

Повноваження Державної міграційної служби України (ДМС) у сфері репатріації становлять кілька ключових напрямів діяльності. ДМС реалізує державну політику щодо імміграції та еміграції, протидії нелегальній міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших категорій мігрантів. Крім того, ДМС проводить аналіз міграційної ситуації в Україні, проблем біженців та інших категорій мігрантів, а також розробляє поточні та довгострокові прогнози щодо цих питань.

ДМС приймає рішення про скорочення строку перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні, видворення їх, також примусове, і заборону в'їзду в Україну цих осіб. Крім того, ДМС збирає та аналізує інформацію про наявність у країнах походження біженців та осіб, які потребують інших форм захисту в Україні, а також умови, за яких такий захист надається.

ДМС приймає рішення про надання, втрату, позбавлення та скасування статусу біженця та інших форм захисту в Україні. Крім того, ДМС здійснює заходи зі сприяння реалізації прав біженців та інших категорій мігрантів. ДМС бере участь у міжнародному співробітництві щодо питань громадянства, міграції, біженців та осіб, які потребують інших форм захисту.

ДМС здійснює оформлення та видачу документів для тимчасового або постійного проживання в Україні, а також документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України. Ці повноваження дозволяють ДМС України ефективно здійснювати управління процесами репатріації та підтримувати тих, хто повертається до країни [9].

Імплементация міжнародних зобов'язань України щодо репатріації становить кілька ключових напрямів діяльності. По-перше, важливим є дотримання Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, згідно з якою стаття 118 зобов'язує держави звільняти та репатріювати військовополонених без зволікання після припинення активних бойових дій. Україна має імплементувати ці зобов'язання шляхом створення планів репатріації та забезпечення справедливого розподілу витрат між державами.

По-друге, Україна повинна імплементувати положення Конвенції про права дитини, зокрема статті 11, яка стосується захисту дітей від незаконного переміщення та повернення дітей, які були примусово депортовані. Це охоплює запровадження ефективних заходів для повернення дітей, таких як юридична допомога та міжнародне співробітництво.

Крім того, Україна укладає міжнародні угоди щодо податкових питань, які можуть зменшувати або прибирати податок на репатріацію. Це дає змогу уникнути подвійного оподаткування доходів, пов'язаних з репатріацією капіталу. Також важливою є Конвенція про репатріацію моряків, відповідно до якої Україна зобов'язана забезпечити репатріацію моряків згідно з міжнародними стандартами, зокрема видання потрібних документів для їхнього повернення.

Крім того, Україна співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста, для забезпечення дотримання міжнародних стандартів щодо репатріації військовополонених та інших осіб. Імплементация цих міжнародних зобов'язань вимагає від України створення ефективної законодавчої бази та інституційної інфраструктури для забезпечення репатріації громадян і дотримання міжнародних стандартів у цій сфері [10].

Прогалини в законодавчому регулюванні репатріації в Україні становлять кілька ключових напрямів. По-перше, законодавство України щодо репатріації не завжди чітко визначає процедури

повернення громадян, особливо тих, хто перебуває в країнах без офіційних дипломатичних представництв України. Потрібно вдосконалити законодавство для забезпечення ефективної репатріації та реінтеграції осіб.

Крім того, законодавство України має прогалини у регулюванні статусу трудових мігрантів та громадян України, які працюють за кордоном. Немає нормативно-правових документів, які регулювали б відносини з українською діаспорою та захищали права українських мігрантів за кордоном. Законодавство України щодо біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, частково відповідає сучасним вимогам, але залишається декларативним і недостатнім для розв'язання багатьох конкретних проблем. Потрібно законодавство України погодити з міжнародними та європейськими стандартами.

Законодавство України також потребує вдосконалення механізмів контролю за дотриманням прав працівників-іммігрантів та внутрішніх працівників. Потрібно забезпечити рівність умов праці для всіх категорій працівників. Крім того, законодавство України у сфері міграції часто не забезпечується достатнім фінансуванням для реалізації державної міграційної політики. Це перешкоджає ефективній реалізації програм підтримки репатріантів та мігрантів.

Ці прогалини свідчать про потребу подальшого вдосконалення законодавства України щодо репатріації та міграції для забезпечення ефективної підтримки тих, хто повертається в країну. Потрібно виробити комплексну стратегію щодо вдосконалення законодавства та забезпечення його погодження з міжнародними стандартами.

Проблеми реалізації правових механізмів репатріації в умовах українсько-російської війни містять кілька складних аспектів. По-перше, брак єдиного механізму репатріації дітей та дорослих, депортованих до Росії, ускладнює процес повернення цих осіб в Україну. Правозахисники наполягають на створенні єдиного механізму репатріації дітей, примусово вивезених у Росію, оскільки кожен випадок має свої особливості, залежно від статусу дитини та дій російської сторони.

Під час війни Росія примусово депортувала тисячі українських дітей на підконтрольні їй території, надала їм російське громадянство та створила перешкоди для возз'єднання дітей з рідними. Українські діти були викрадені російською державою після того, як їхніх батьків заарештувала російська окупаційна влада чи вбили під час вторгнення, або після розлучення з батьками в зоні активних бойових дій. Організація Об'єднаних Націй заявила, що ці депортації є воєнними злочинами, і російські сили відправляли українських дітей у Росію на усиновлення в межах масштабної програми.

Крім того, російська сторона чинить супротив процесу репатріації, відмовляючись визнавати українські документи про опікуєнство та вимагаючи проведення ДНК-тестів для підтвердження батьківства. Це значно затягує процес повернення дітей в Україну. На початок серпня 2024 року вдалося повернути понад 750 дітей, але тисячі залишаються в Росії.

Для ефективної репатріації громадян України потрібно створити державну структуру, яка буде координувати боротьбу за право на репатріацію українців з Росії. Потрібно встановити зв'язки з депортованими українцями та проводити діяльність, що сприяє їхньому поверненню на батьківщину. Міжнародний тиск на російську владу також є важливим для забезпечення повернення примусово депортованих осіб [11].

Висновки. Репатріація в Україні є складним процесом, який потребує чіткої правової регламентації та ефективної реалізації на практиці. Національні правові основи репатріації в Україні містять законодавчі акти, які регулюють повернення громадян України та інших осіб на територію країни. Однак існують прогалини в законодавстві, які ускладнюють процес репатріації, особливо під час військових конфліктів.

Україна повинна імплементувати міжнародні зобов'язання щодо репатріації, такі як Женевська конвенція та Глобальний договір щодо біженців, для забезпечення дотримання міжнародних стандартів у цій сфері. Державна міграційна служба України відіграє ключову роль у процесі репатріації, але потребує подальшого розвитку інституційної інфраструктури та міжнародної підтримки.

Для успішної реалізації політики репатріації Україна повинна розвивати комплексну стратегію, яка буде становити соціальну підтримку репатріантів, розвиток економічних програм для їхньої реінтеграції та налагодження співпраці з міжнародними організаціями. Крім того, Україна повинна вдосконалити законодавство щодо репатріації культурних цінностей, використовуючи міжнародні правові акти та національне законодавство для забезпечення повернення незаконно вивезених об'єктів.

Отже, розвиток національних правових основ репатріації в Україні потребує інтеграції міжнародних стандартів, вдосконалення законодавства та створення ефективної інституційної бази для підтримки тих, хто повертається на батьківщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 30.03.2025).
2. Про правовий статус осіб, які постраждали внаслідок військових дій: Закон України від 22 березня 2022 року. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://minre.gov.ua/#> (Дата звернення: 30.03.2025).
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI База даних “Законодавство України” / ВР України. 2012, № 19-20, ст. 179.
4. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/250149647> (Дата звернення: 30.03.2025).
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 30.03.2025).
6. Операція “репатріація”: як повернути примусово депортованих росією українських дітей? URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/operatsiya-repatriatsiya-yak-povernuty-prymusovo-deportovanyh-rosiyeyu-ukrayinskyh-ditej> (Дата звернення: 30.03.2025).
7. Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 30.03.2025).
8. Алмаші І. М. Співробітництво органів державної влади України і Управління Верховного комісара ООН у справах біженців: правові засади та напрями вдосконалення. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281590> doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.31> (Дата звернення: 30.03.2025).
9. Державна міграційна служба України (ДМС). Загальна інформація. URL: <https://dmsu.gov.ua/pro-dms/zagalna-informacziya.html> (Дата звернення: 30.03.2025).
10. Операція “репатріація”: як повернути примусово депортованих росією українських дітей? URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/operatsiya-repatriatsiya-yak-povernuty-prymusovo-deportovanyh-rosiyeyu-ukrayinskyh-ditej> (Дата звернення: 30.03.2025).
11. Лисянський П. О. Репатріація громадян України з російської федерації. URL: https://lb.ua/blog/pavel_lisianskiy (Дата звернення: 30.03.2025).

REFERENCES

1. *Konstytutsiia Ukrainy* [The Constitution of Ukraine]: Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, No. 30, st. 141. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
2. *Pro pravovyi status osib, yaki postrazhdaly vnaslidok viiskovykh dii* [The Law of Ukraine “On the Legal Status of Persons Affected by Military Actions”]: Zakon Ukrainy vid 22 bereznia 2022 roku. Baza danyh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. Retrieved from: <https://minre.gov.ua/#> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].

3. **Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva** [The Law of Ukraine “On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons”]: Zakon Ukrainy No. 3773-VI vid 22.09.2011. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2012, No. 19–20, st. 179. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
4. **Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku** [On approval of the Strategy of the state migration policy of Ukraine for the period up to 2025]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 lypnia 2017 r. No. 482-r. Ofitsiyni sait Kabinetu Ministriv Ukrainy. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250149647> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
5. **Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 kvitnia 2022 r. No. 413** [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 5, 2022 No. 413]. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
6. **Operatsiia “repatriatsiia”: yak povernuty prymusovo deportovanykh rosiieiu ukrainskykh ditei?** [Operation “Repatriation”: How to Return Ukrainian Children Forcibly Deported by Russia?]. Ofitsiyni sait Ukrainskoi Helsinskoi spilky z prav liudyny. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/operatsiya-repatriatsiya-yak-povernuty-prymusovo-deportovanyh-rosiyeyu-ukrayinskyh-ditej> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
7. **Deiaki pytannia zabezpechennia vyluchennia, peredachi ta repatriatsii til (ostankiv) osib, zahyblykh (pomerlykh) u zviazku iz zbroinou ahresiieiu proty Ukrainy** [Some issues of ensuring the removal, transfer and repatriation of bodies (remains) of persons killed (died) in connection with armed aggression against Ukraine]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 chervnia 2022 r. No. 698. Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
8. Almashi, I. M. **Spivrobitnytstvo orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy i Upravlinnia Verkhovnoho komisara OON u spravakh bizhentsiv: pravovi zasady ta napriamy vdoshkonalennia** [Cooperation between the state authorities of Ukraine and the Office of the UN High Commissioner for Refugees: legal principles and areas for improvement]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.31>. Retrieved from: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281590> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
9. **Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy (DMS). Zahalna informatsiia** [State Migration Service of Ukraine. General information]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi mihratsiinoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from: <https://dmsu.gov.ua/pro-dms/zagalna-informacziya.html> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
10. **Operatsiia “repatriatsiia”: yak povernuty prymusovo deportovanykh rosiieiu ukrainskykh ditei?** [Operation “Repatriation”: How to Return Ukrainian Children Forcibly Deported by Russia?]. Ofitsiyni sait Ukrainskoi Helsinskoi spilky z prav liudyny. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/operatsiya-repatriatsiya-yak-povernuty-prymusovo-deportovanyh-rosiyeyu-ukrayinskyh-ditej> (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].
11. Lysianskyi, P. O. **Repatriatsiia hromadian Ukrainy z rosiiskoi federatsii** [Repatriation of citizens of Ukraine from the Russian Federation]. Lb.ua. Retrieved from: https://lb.ua/blog/pavel_lisianskiy (Accessed: 01.09.2024). [In Ukrainian].

Дата надходження статті: 07.03.2025 р.

Dmytro TKACH

Doctor of Political Science, Professor of the
Department of International Relations
and Journalism, University of Economics
and Law “KROK”, 30–32, Tabirna Str.
ditkach2017@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6947-2036

NATIONAL LEGAL FRAMEWORKS OF REPATRIATION IN UKRAINE

The article is dedicated to a comprehensive analysis of the national legal frameworks of repatriation in Ukraine. It examines the essence of the concept of “repatriation” within the context of international and national legislation, explores the regulatory framework governing the processes of returning Ukrainian citizens to their homeland, and analyzes key legislative acts related to the legal

status of repatriates, including the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On Foreign Ukrainians”, the Law of Ukraine “On Immigration”, and other legal documents. Special attention is paid to the challenges of implementing the right to repatriation amid military conflict and the forced displacement of a significant portion of the population abroad.

The study identifies legal mechanisms to facilitate the return and reintegration of Ukrainian citizens residing abroad, including systems of state guarantees, social security, and employment for repatriates. It analyzes the specifics of applying legal norms on repatriation to various categories of individuals: those deported on ethnic grounds, labor migrants, and refugees fleeing war. The interaction between national legislation and international legal standards in the field of repatriation and the protection of repatriates’ rights is also highlighted.

Based on an analysis of the legal framework and its practical application, the study identifies gaps in the legislative regulation of repatriation processes and proposes ways to improve Ukraine’s legal mechanisms for repatriation. The necessity of developing and adopting a special law that comprehensively regulates the repatriation of Ukrainian citizens is justified, taking into account modern challenges caused by mass migration resulting from military conflict. Practical recommendations are formulated to enhance the legal framework for repatriation processes and strengthen the protection of repatriates’ rights within the context of Ukraine’s new migration policy.

Keywords: repatriation, national legislation, legal status of repatriates, migration policy, migrants’ rights, forced migration, return of citizens.